

Nález nejstarších funkčních měchů v České republice

The finding of the oldest working wedge-bellows in the Czech Republic

Petr Koukal
NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV
PRAHA, ČESKÁ REPUBLIKA

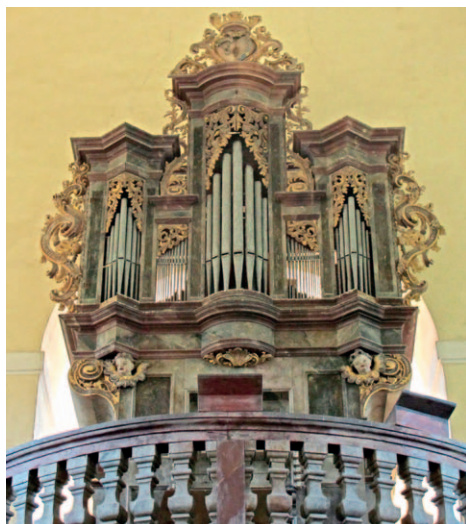
ABSTRACT

During the restoration of the baroque organ of the St. Barbara church in Manětín (built in 1721 by the organ builder Leopold Spiegel from Prague) one unexpected discovery has been done: the two preserved wedge bellows are much older. The original inscriptions found on the inner side of the top boards of the bellows not only reveals the name of the renaissance organ builder Sebastian Hoffer, but also confirm the origin of the bellows back to 1530. From this point of view, the two wedge-bellows in Manětín represent the oldest working part of any pipe-organ in the Czech Republic.

Úvod

S nejstaršími dochovanými evropskými varhanami je často spojen problém jejich přesné datace. Málokdy se podařilo nalézt důvěryhodný údaj v pramenech či v samotném nástroji. Např. slavné varhany ve švýcarském Sionu se dlouho datovaly k roku 1390. Až monografie z roku 1991 přinesla zjištění, která jejich zrod směřují někam k roku 1435 (F. Jacob et al. 1991: 25). Podobně je tomu u nejstarších českých varhan, stojících ve Smečně, kde se uvádí jejich vznik někdy po roce 1587 (J. Belis 1988: 325; M. Čihař, V. Příbyl 2000: 177).

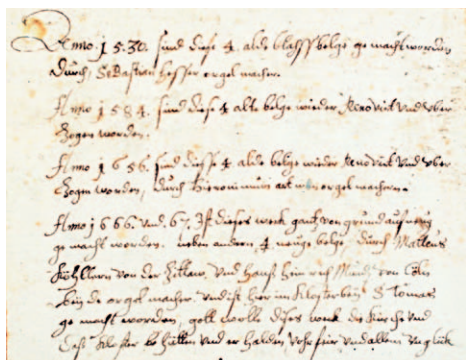
O to překvapivější je pramenný nález, který se podařilo objevit na nečekaném místě. V roce 2017 bylo zahájeno restaurování barokních varhan Leopolda Spiegla z roku 1721. Tento pražský mistr je postavil ve hřbitovním kostele sv. Barbory v Manětíně v Plzeňském kraji (fot. 1) a jejich součástí jsou dva klínové měchy staršího typu (fot. 2), každý s 5 záhyby (faldu). Ty byly v rámci první etapy restaurátorských prací odvezeny do dílen varhanáře Dalibora Michka a následně rozebrány. Krátce poté, ještě před čištěním jejich dílů, byly v pravém z nich nalezeny torzální staré nápisy tužkou na dřevě vnitřní strany horní měchové desky a v levém opět uvnitř na horní desce nalepený papírový list s údaji o jejich nejstarší

Fot. 1. Manětin, kostel sv. Barbory, varhany (Leopold Spiegel 1721). Stav z roku 2013

Fot. 2. Měchy v postamentu (stav z roku 2013)

Fot. 3. Papírový štítek se souhrnným zápisem nejstarší historie měchů

historii (za upozornění na tento nález děkují panu Mgr. Daliboru Michkovi a jeho spolupracovníkovi panu Karlu Bečvářovi).

1. Zápisy na papírovém listu v levém měchu

Podívejme se nejdříve na text na papírovém štítku v levém měchu. Podle všeho je psán stejnou rukou a shrnuje starší dílčí zápisy z pravého měchu (fot. 3):

„Anno 1530 sind diese 4 alde blahssbelge gemacht worden durch Sebastian Hoffer orgel macher.“ (Roku 1530 byly vyrobeny tyto 4 staré měchy varhanářem Sebastianem Hofferem).

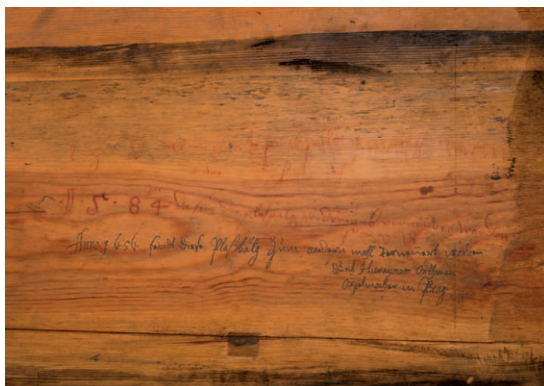
„Anno 1584. sind diese 4 alte belge wieder renovirt und uberzogen worden.“ (Roku 1584 byly tyto 4 staré měchy opět renovovány a potaženy).

„Anno 1656. sind diese 4 alde belge wieder renovirt und uberzogen worden, durch Hieronimus artman orgel macher [...]“ (Roku 1656 byly tyto 4 staré měchy opět renovovány a potaženy varhanářem Hieronymem Artmanem).

„Anno 1666. und. 67 ist dieses werk gantz von grund auf neug gemacht worden. neben andern 4 neuge belge, durch Matheus Köhleren von der Zittau und Hans Heinrich Mundt von Cöln beyde orgel macher. Und ist hier im Kloster bey S. Tomas gemacht worden, gott wolle dises werk die Kirche und das Kloster behütten und erhalten vohr feier und allen Unglük.“ (V letech 1666 a 67 bylo toto dílo zgruntu nově zhotoveno, kromě jiného 4 nové měchy, varhanáři Matheusem Köhlerem ze Žitavy a Hansem Heinrichem Mundtem z Kolína. Bylo tak učiněno zde v klášteře u sv. Tomáše, Bůh nechť toto dílo, kostel

a klášter opatruje a ochraňuje před požárem a vším neštěstím).

Srovnání tohoto rukopisu s podpisem Hanse Heinricha Mundta, který zveřejnil Štěpán Svoboda (www1), nasvědčuje, že jeho pisatelem není tento varhanář. Je však víceméně jisté, že samotný papírový doklad pochází z roku 1666, jinak by se do vnitřku měchu nedostal.

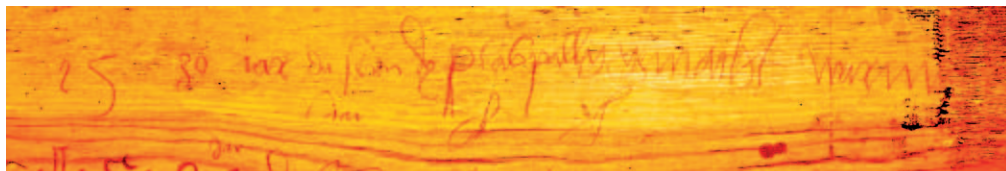

Fot. 4. Celkový snímek starších nápisů na vnitřní straně spodní měchové desky (foto Dalibor Michek)

2. Zápisy v pravém měchu

Ještě důležitější jsou původní, zvětralé nápisy v pravém měchu. Jejich fotografie bylo nutné částečně digitálně upravit, aby se zvýšila čitelnost; proto kromě celkového snímku (fot. 4) barevnost rukopisů neodpovídá skutečnosti. Výsledkem snahy o identifikaci zápisů je následující přepis:

„1530 iar da sein d. plasspallg gemacht ware ... S H“ [??] (fot. 5) (Roku 1530 byly vyrobeny tyto měchy S H).

Fot. 5. Nápis z roku 1530

Jméno zde není uvedeno. Dvě málo zřetelná písmena pod nápisem by snad mohla být monogramem jména Sebastian Hoffer, které uvádí výše citovaný souhrn z roku 1666. Tento nápis tak jeho plné jméno neobsahuje.

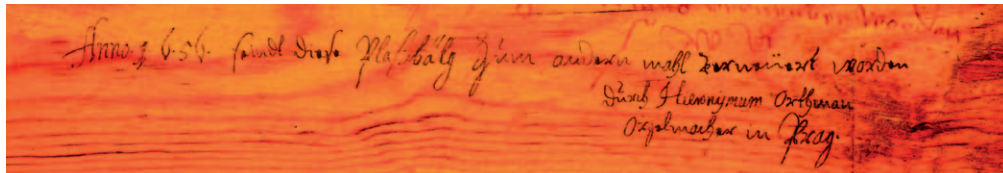
„1584 jar da sein der plaspalg widerumb verneurer worden S W H [?]“ (fot. 6) (Roku 1584 byly měchy znovu obnoveny SWH).

Fot. 6. Nápis z roku 1584

Jde-li o monogram, není opět jasné. Ani zde se plné jméno neobjevuje.

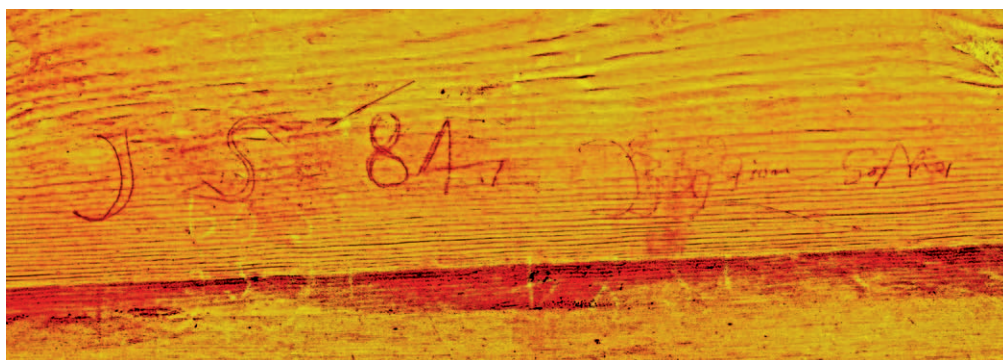
„Anno .1656 . seindt diese Plassbälg zu andermahl verneuert worden durch Hieronymum Orthman Orgelmacher in Prag“ (fot. 7) (Roku 1656 byly tyto měchy znovu obnoveny varhanářem Hieronymem Artmannem z Prahy).

Fot. 7. Nápis z roku 1656

Na jiném místě stejné horní desky měchu se podařilo identifikovat jinak už téměř neviditelný, avšak důležitý podpis:

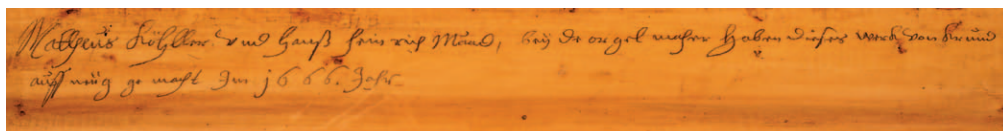
„1584 Sebastian Hoffer“ (fot. 8).

Fot. 8. Nápis z roku 1584 se jménem Sebastian Hoffer

Na vnitřní straně horního skladu druhého měchového záhybu na levém měchu je dosud dobře čitelný záznam:

„Matheus Köhler und Hans Heinrich Mund, beyde orgelmacher haben dieses Werk von Krund auff neug gemacht im 1666 Jahr“ (fot. 9) (Matheus Köhler a Hans Heinrich Mundt, oba varhanáři toto dílo z gruntu nově zhotovili v roce 1666).

Fot. 9. Nápis z roku 1666 se jmény Matheus Köhler a Hans Heinrich Mundt

3. O jmenovaných varhanářích

Záznam z roku 1666 na papírovém listu nás informuje, že tyto 4 měchy vyrobil v roce 1530 varhanář Sebastian Hoffer. Jenže jeho jméno původní nápis z roku 1530 neobsahuje; výklad o možném autorském monogramu je nejistý. V následujícím textu z roku 1584 plné jméno opět chybí. Poprvé se s Hofferovým jménem setkáváme až u druhého, odděleného záznamu z roku 1584, který není součástí uvedené posloupnosti ostatních nápisů.

Z nalezených zdrojů zatím nebylo možné Sebastiana Hoffera jako stavitele měchů (a nejspíš celých varhan) jednoznačně prokázat. Nepomohlo ani srovnání rukopisů z roku 1530 a 1584 – nejstarší písmo je slabší a roztřesené, jakoby psané méně jistou rukou staršího člověka. Zápis o opravě z roku 1584 (bez uvedení jména) pochází z jiné, pevné ruky. Navíc je třeba brát v úvahu velký časový odstup padesáti čtyř let mezi prvními dvěma záznamy. Pochopitelně se nabízí domněnka, že pisatel z roku 1666 (zřejmě Matheus Köhler - viz dále) měl k dispozici ještě jiný důkaz. Možnost, že se jednalo o Sebastiana Hoffera otce a syna, je nezaručená; tento výklad by musel být potvrzen zatím nejistým dohadem o Hofferově monogramu u zápisu z roku 1530. Nejistotu prohlubuje i skutečnost, že Köhlerův údaj na papírovém štítku u opravy měchů v roce 1584 Hofferovo jméno neuvádí, ačkoliv tento varhanář se v druhém měchu v tomto roce podepsal.

Následující oprava už je jasná. Podle původního (autorského?) záznamu z roku 1656 ji provedl pražský varhanář Jeroným (Hieronymus) Ortmann, v přehledu z roku 1666 zapsaný jako Artmann.

Další zápis o opravě se nachází na jednom čelním skladu levého měchu (fot. 10). Provedli ji varhanáři Matheus Köhler a Hans Heinrich Mundt. Srovnání tohoto rukopisu se záznamem na papírovém štítku potvrzuje stejného pisatele. Vzhledem k výše uvedenému zjištění, že jím nebyl Mundt, je téměř jisté, že pisatelem obou zápisů byl varhanář Köhler.

Pro úplnost mohu uvést ještě poslední ověřený zápis - na bočním skladu jednoho měchu se v roce 1845 podepsal varhanář Konstantin Müller z Pomyšle (fot. 11).

Setkáváme se zde s řadou konkrétně jmenovaných varhanářů 16. a 17. století. Zcela novým a dosud neznámým jménem je Sebastian Hoffer. Jednoznačně je doložen k roku 1584. Proto bylo na mís-

Fot. 10. Restaurované faldy levého měchu s nápisem o opravě z roku 1666 (foto Dalibor Michek)

Fot. 11. Nápis 1845 – podpis Constantin Müller z Pomyšle

tě pokusit se o něm získat nové informace studiem sekundárních pramenů – nejstarších pražských matrik. Jejich vstupní průzkum však nic nepřinesl, jméno Sebastiana Hoffera se v nich zatím nepodařilo najít. Stejně dopadly rešerše české (zejména monografické práce V. Němec 1944, J. Sehnal 2003, L. Tomší et al. 2000, T. Horák 1995 až 2016 a další, internetová databáze Štěpána Svobody [www2 apod.](http://www2.apod.cz)) a zahraniční organologické literatury (např. R. Quoika 1966, W. Hackel, U. Pape 2012 apod.) – ani zde se jeho jméno nenachází. Bez úspěchu zůstalo i prohledávání generálního rejstříku předního německého organologického sborníku pro svazky 1-21 (*Acta organologica* 1990: 167-207), či on-line verze Rakouského hudebního slovníku (www3).

Jeroným (Hieronymus) Artmann (Ortmann) byl známým pražským varhanářem po roce 1650. Neznáme jeho životní data. V roce 1661 se stal malostranským měšťanem, pracoval někdy do roku 1680. Vyučil se u něj slavný varhanář Hans Heinrich Mundt, autor varhan Týnského chrámu. K roku 1662 měl pomocníka Mathese, kterého Tomáš Horák ztotožňuje s Mathiasem Kehlerem (Köhlerem, viz dále). Artmann postavil např. varhany v Praze u sv. Benedikta (V. Němec 1944: 83), u Mikuláše na Starém Městě (V. Němec 1944: 84; Z. Culka 1974: 372-376), v Mladé Boleslavi (V. Němec 1944: 150) a v Sobotce (T. Horák 2008: 109).

Zápisy o opravě z roku 1666 uvádějí na prvním místě jméno Mattheus Köhler. Zatím vše nasvědčuje tomu, že autorem obou záznamů je právě tento varhanář, nikoliv Mundt, jmenovaný pokaždé až na druhém místě (viz výše). První Köhlerovo dílo, o kterém se dochovaly informace, je právě stavba nových varhan v augustiniánském kostele sv. Tomáše v Praze ve spolupráci s Mundtem. Oba pak pracovali na nových varhanách v cisterciáckém klášterním kostele Nanebevzetí Panny Marie v Oseku u Duchcova v letech 1668-70, tedy ihned po dokončení nástroje u sv. Tomáše v Praze (V. Honys 1996). Tím podle všeho skončila jejich spolupráce, neboť Mundt odchází do Prahy a staví zde své slavné, dosud dochované varhany v Týnském chrámu. Köhler byl i nadále s Osekem spojen – od počátku osmdesátých let pracoval a pobýval v tamním klášteře, kde v zatím neznámé době zemřel a podle svědectví P. Antona Edelmanna byl pohřben podle svého přání *in Ecclesia sub choro musico* (V. Honys 2012: 1).

Už Lubomír Tomší si povšiml, že česká organologická literatura uvádí rozdílné údaje o Köhlerově původu (L. Tomší 1982: 138). To platí dodnes. Rudolf Quoika píše, že se narodil ve Svitavách (Zwittau), ale neuvádí pramen (R. Quoika 1953: 58; R. Quoika 1966: 65). Z těchto informací nejspíš vychází Tomáš Horák, který rovněž uvádí jako Köhlerovo rodiště Svitavy (T. Horák 2008: 109). Má pro to dva podpůrné argumenty – už výše zmíněný údaj,

že v Sobotce s Hieronymem Artmanem (předpokládaným učitelem Köhlera) pracoval jako pomocník nějaký Mathes. Druhý argument je výsledkem jeho poctivé práce s prameny: ve svitavské matrice našel, že 1. 2. 1620 byl pokřtěn Valentin, jehož rodiči byli Paul a Catharina Kehlerovi. Tomáš Horák připouští možnost, že tento Valentin Kehler je totožný s varhanářem Matheusem Köhlerem. Při kritickém pohledu se tato úvaha zdá nejistá, neboť studium matriky skutečně potvrzuje jiné (a jediné zapsané) křestní jméno. Povolání otce Paula není uvedeno, což do určité míry může znamenat, že nebyl varhanářem – toto řemeslo se v matrikách dost často objevuje. Žádný Mattheus Keller/Köhler se ve svitavské matrice nenachází (Arch1).

Vladimír Němec ve své známé monografii (V. Němec 1944: 104) však mluví o Köhlerovi jako o varhanáři ze Žitavy, stejně jako Emilián Trola v hesle Kehler Matěj v Pazdírkově hudebním slovníku (E. Trola 1937: 533). Oba badatelé odkazují na starší článek Bohumila Matějky, který jako první píše o Kehlerovi jako o žitavském varhanáři s odkazem na dobový pramen: „... r. 1668 postavený stroj, o jehož dokonalosti tehdejší převor hotovitelům Janu Jindřichovi Mundtovi a Matiáši Kehlerovi ze Žitavy (listina IX/48) vydává nejlepší vysvědčení“ (B. Matějka 1896: 135). Podle toho se zdá, že Rudolf Quoika se mohl dopustit prosté záměny německého názvu německého města Zittau (Žitava) a moravského města Svitavy (Zwittau). Kritické vyhodnocení Matějкова textu však opět není bezproblémové. Tento autor odkazuje na listinu, která se dochovala dodnes. Jenže v ní se nepíše, odkud který varhanář pocházel (Arch2). Tato nesrovnalost se snad dá vysvětlit tím, že Bohumil Matějka při studiu velkého počtu archiválií našel údaj o Köhlerově původu ze Žitavy někde jinde a omylem odkázal na listinu, kde právě tento záznam chybí. Nález dobových nápisů, nalezený v uvnitř měchů v Manětíně, tuto situaci mění. Zatím lze za jejich pisatele považovat právě Köhlera (o jiném jeho rukopisu nevím, takže nebylo možné provést další srovnání). Pak by se jednalo o jednoznačné, vlastnoruční potvrzení jeho rodiště, kterým je jím uváděné město Zittau (Žitava).

Dosavadní informace zatím vedou k závěru, že dva měchy, dochované v Manětíně, pocházejí z nějakých starých varhan z klášterního kostela sv. Tomáše v Praze, kde původně byly měchy čtyři. Ani toto tvrzení není jednoznačné a opět vyžaduje verifikaci.

4. Stručná historie měchů u sv. Tomáše v Praze

Nezbývá tak než sepsat stručné dějiny varhanních měchů tohoto chrámu. Výše citované nápisy potvrzují, že měchy vznikly v roce 1530. První známý varhaník se u sv. Tomáše uvádí už dříve, v roce 1414 (V. Němec 1944: 31). Proto můžeme považovat za jisté, že nějaké varhany zde byly i po roce 1500. V roce 1541 Prahu postihlo velké neštěstí – obrovský požár zničil dvě historické městské čtvrtě – Malou Stranu a Hradčany. Z augustiniánského kláštera a chrámu sv. Tomáše zůstalo jen torzo kněžiště. Přestavba kostela (nové zaklenutí trojlodí) byla dokončena až roku 1592 (A. Vrtálková 2013: 44). Žádné měchy z roku 1530 (ani 1584) tak nemohly takovou pohromu přežít. A protože se dochovaly, nemohly v té době u sv. Tomáše stát.

Další zpráva uvádí, že nové varhany zde byly postaveny v roce 1637 (B. Matějka 1897: 92). Vezmeme-li v úvahu dobovou situaci (postupné pořizování nové výzdoby a zařízení klášterního chrámu spolu s probíhající třicetiletou válkou), je dost dobře možné, že nové varhany nebyly úplně nové, tj. že některé jejich části mohly být použité z jiných nástrojů, což snížilo cenu za novostavbu. Právě staré, avšak zachovalé, a na tehdejší dobu poměrně velké měchy se velmi dobře hodily. Ze kterých varhan původně pocházely, už asi ne zjistíme, neboť to mohlo být i z jiných měst než z Prahy. Určitou podporu hypotézy, že tyto měchy se ke sv. Tomáši v Praze dostaly právě tehdy, může být skutečnost, že v roce 1656 je obnovil Hieronym Artmann, tedy pražský varhanář. V roce 1666 započali se stavbou nových varhan mistři Köhler a Mundt. Výše citovaný nápis uvádí, že oba jmenovaní toto dílo z gruntu obnovili. Slovo dílo („Werk“) se v tomto kontextu může vztahovat na celé varhany či jen na měchy. V tomto případě už víme o něco více. Dochoval se relativně podrobný soupis nákladů na stavbu těchto varhan. Zde jsou i náklady, které se týkají měchů (Arch3):

- 1666 16. Julii pro 37 pellibus ovinis pro follibus 10 zl. 48 kr. (37 ovčích kůží pro měchy).
11. 7bris Coriario pro Elaborandis 26 pellibus ovinis pro follibus 4 zl. 28 kr. (koželuhovi za vyčinění 26 ovčích kůží pro měchy).
19. Decembris Chyrothecario pro expurgandis 50 pellibus pro follibus 3 zl. 15 kr. (rukavičkáři za vyčistění 50 kůží pro měchy).
- 1667 8. Junii Torneatori pro 8 perticis, quibus trahunt folles 1 zl. 42 kr. (soustružníkovi za 8 tyčí, které tahají měchy).

Nikde nejsou zaznamenány náklady na nejpodstatnější části měchů, tj. na náročnou výrobu jejich dřevěných desek a skladů (faldů). V této souvislosti pak lépe pochopíme Köhlerův zápis o zhotovení čtyř nových měchů: nejspíš šlo jen o jejich rozebrání a kompletní nové okožení s použitím starých dřevěných dílů. Köhler a Mundt tak upotřebili a opravili tehdy 136 let staré měchy. V roce 1695 je zrenovoval blíže neznámý varhanář Casser (Arch4).

S jejich dalším osudem je spojena nová záhada. Pokud dva z nich do svých varhan v Manětíně zabudoval jejich stavitel, pražský varhanář Leopold Spiegel, muselo se tak stát kolem roku 1721 (záznam o jeho autorství včetně datace je uvnitř nástroje). Jenže smlouvu na další nové varhany u sv. Tomáše podepsal loketský mistr Johann Franz Fassmann až v roce 1728. V ní se vyžaduje jeho čistá práce, ale přitom měl ponechat a použít staré vzdušnice manuálu, positivu a pedálu apod. Je zde i odstavec, který se týká měchů: „Die Blasbälg welche noch brauchbahr undt guth verbleiben auch was von denen Canalen zu brauchen und dienlich kan genommen werden“ (Arch5). Měchy, které zůstaly ještě použitelné, měly zůstat a sloužit i nadále. Otázkou tak je, o které měchy šlo, neboť dva staré už měly být v Manětíně. Nepodložených domněnek lze vymyslet více, ale na základě dosud známých pramenů nelze najít jednoznačnou a uspokojivou odpověď.

Závěr

Pro současnou situaci to není až tak důležité. Skutečností se stal nečekaný a šťastný nálezný – v Manětíně existují a po restaurování budou i nadále dobře sloužit dva renesanční varhanní měchy z roku 1530, které prokazatelně představují nejstarší dochovanou funkční část varhan v České republice.

(Tento text vznikl za finanční podpory Grantové agentury České republiky (GA ČR) v rámci projektu 17-18545S).

BIBLIOGRAPHY

BELIS J. (1988). *Nejstarší české varhany z kostela Nejsvětější Trojice ve Smečně*. „Zprávy památkové péče“ 1988, 323.

CULKA Z. (1974). *Pražské varhanářské smlouvy ze 17. a 18. století*. „Hudební věda“, 4, 372–385.

ČIHAŘ M., PŘIBYL V. (2000). *Ještě k opravě renesančních varhan ve Smečně*. „Zprávy památkové péče“, 6, 176–180.

HACKEL W., PAPE U. (2012). *Lexikon norddeutscher Orgelbauer*. Band 2. Sachsen und Umgebung. Berlin.

HONYS V. (1996). *Historie varhan klášterního kostela v Oseku*: Krutský N. (ed.), 800 let kláštera Osek - jubilejní sborník. Osek, 259–272.

HONYS V. (2012). *Varhany a varhanářství na Duchcovsku*. Duchcov.

HORÁK T. (1995). *Varhany a varhanáři Děčínska a Šluknovska*. Děčín.

HORÁK T. (1996). *Varhany a varhanáři na Českolipsku*. Česká Lípa.

HORÁK T. (1998). *Varhany a varhanáři Sokolovska a Karlovarska*. Sokolov.

HORÁK T. (2002). *Varhany a varhanáři Ústecka*. Ústí nad Labem.

HORÁK T. (2003). *Varhany a varhanáři Lounska, Žatecka a Podbořanska*. Ústí nad Labem.

HORÁK T. (2008). *Varhany a varhanáři Jičínska*. Jičín.

HORÁK T. (2016). *Varhany a varhanáři Mělnicka, Mladoboleslavska a Nymburska*. s. l.

JACOB F., HERING-MITGAU M., KNOEPFLI A., CANDORIN P. (1991). *Die Valeria Orgel*. Zürich.

MATĚJKA B. (1896). *Přestavba a výzdoba chrámu sv. Tomáše při klášteře poustevníků řádu sv. Augustina na Menším Městě Pražském*. „Památky archaeologické a místopisné“, 15, 81–152.

NĚMEC V. (1944). *Pražské varhany*. Praha.

QUOIK R. (1953). *Die altösterreichische Orgel der späten Gotik, der Renaissance und des Barock*. Kassel und Basel.

QUOIK R. (1966). *Der Orgelbau in Böhmen und Mähren*. Mainz.

SEHNAL J. (2003). *Barokní varhanářství na Moravě*. I. Varhanáři. Brno.

TOMŠÍ L. (1982). *Z činnosti varhanáře J. J. Mundta*. „Hudební nástroje“, 4, 137–138.

TOMŠÍ L., LUKEŠ J., TOMÍČEK J., UHLÍŘ V. (2000). *Historické varhany v Čechách*. Praha.

TROLDA E. (1937). Kehler, Matěj (heslo): ČERNUŠÁK G., HELFERT B. (ed.). *Pazdírkvův hudební slovník naučný*, Brno, 533.

VRTÁLKOVÁ A. (2013). *Požár Prahy roku 1541 jako brána vstupu renesance do Prahy*. Bakalářská práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Filozofická fakulta, Katedra historie. Olomouc.

Arch1: Státní oblastní archiv v Zámrsku. Sbírká matrik Východočeského kraje, Farní úřad římskokatolické církve Svitavy, okr. Svitavy, sign. M-30 2393, matrika NOZ, 1599–1688.

Arch2: Národní archiv Praha, fond Řád augustiniánů, karton 178, č. 48, kostel sv. Tomáše, 1668.

Arch3: Národní archiv Praha, fond Řád augustiniánů, karton 178, č. 47, kostel sv. Tomáše, *Expensa pro Organo faciendo* 1666-1668.

Arch4: Národní archiv Praha, fond Řád augustiniánů, karton 178, kostel sv. Tomáše, č. 49, 1695.

Arch5: Národní archiv Praha, fond Řád augustiniánů, karton 178, kostel sv. Tomáše, č. 50, 1728.

www1: <http://www.varhany.net/zivotopis.php?idv=137270>. 10 II 2019.

www2: <http://www.varhany.net/> 10 II 2019.

www3: <http://www.musiklexikon.ac.at/> 10 II 2019.

SUMMARY

During the restoration of the baroque organ of the St. Barbara church in Manětín (built in 1721 by the organ builder Leopold Spiegel from Prague) one unexpected discovery was done: the two preserved wedge bellows are much older. After the dismantling, the old inscriptions appeared, being located on the inner sides of the top boards. The set of original pencil records is found in the right bellows. The earliest of them tells that the bellows were made already in 1530. Following original writings inform about the repairs – 1584 by Sebastian Hoffer, 1656 by Hieronymus Artmann and 1666 by Mathias Köhler and Hans Heinrich Mundt. In the second bellows, the glued paper sheet bears the report from 1666 recapitulating and partly widening the original inscriptions. Just the latest description on the repair realised in 1666, written probably by Matheus Köhler, brings the information about the location of the bellows – they were among the four of them placed at the organ in the Augustinian Church of St. Thomas in Prague. The name of Sebastian Hoffer seems to be quite new in the Czech or foreign organological writings. Other names of the organ builders are more or less known including the best renowned Hans Heinrich Mundt (the builder of the Týn Church organ). Nevertheless, all the newly discovered information required some critical analysis. Its results call the Prague's St. Thomas attribution of the bellows origin in question and also brings new information on some of the said organ builders. The finding in the Manětín bellows belongs to those unexpected and lucky ones. From now on we know a new name of the organ builder Sebastian Hoffer from the 16th C. The existence of the two renaissance wedge-bellows from 1530 in Manětín is also surprising. They represent the oldest working part of any pipe-organ in the Czech Republic.

Klíčová slova/Keywords:

Manětín • renesanční varhanní měchy • Leopold Spiegel • Sebastian Hoffer • Hieronymus Artmann • Matheus Köhler • Hans Heinrich Mundt

Manětín • renaissance organ wedge-bellows • Leopold Spiegel • Sebastian Hoffer • Hieronymus Artmann • Matheus Köhler • Hans Heinrich Mundt

Dr hab. Petr Koukal – narozen 1952 v Olomouci. Studium na universitách v Brně (PhDr.) a Olomouci (Ph.D.). Vedoucí hudebního oddělení Slezského zemského muzea v Opavě (1988–2013), specialista pro hudební památky (organolog Národního památkového ústavu od 2000). Aktivní účast na muzikologických konferencích v ČR, Polsku, Slovensku, Německu a Velké Británii. Přes 90 publikovaných odborných textů v České republice, Polsku, Německu, Slovensku a USA. Autor metodiky pro památkovou ochranu varhan v ČR, monografie o dějinách hudebního ladění, spoluautor monografie o restaurování zvuku varhan. Člen Arbeitsgemeinschaft für die Musikgeschichte in Mittel- und Osteuropa an der Universität Leipzig. Odpovědný řešitel vědecko-výzkumných projektů Ministerstva kultury ČR a Grantové agentury ČR.

email: pkouk@volny.cz